

TARN TK polgaş
Profes Töp cöwyleli-
nin organy

„Şbn“ solunnu cagybr erttee:

Xuuzunda cagyrlarga:

1 cýlda . 5 akşa. — 3 ajdan kudu
6 ajda . 3 akşa. — cagybga
3 ajda . 1 akşa. 80. — albas

Solun cagybr cerler: Töp xarýzaa kontoru, oon
kódee salbyrlary polgaş poştacýlarga cagybr

Albas polgaş yletpyr
cerleringe cagybr: 1 cýlda . . . 8 akşa.
1 cýlda . . . 8 akşa. 1 cýlda . . 10 akşa.
6 ajda . . . 5 akşa. 6 ajda . . . 6 akşa.
„Şbn“ solun redaksýýnyň adrezi: Kyzyl-xooraj,
Revolus şöly, Şetkin kudemczu, razyn № 2.

1936 cýldyň

ijyl 1 xynynde

sreda № 52 (553)

Arattar! Kezip algý-teq sigen yngen cerni toluzu-pile azyqlap, 1936 cýlda sigen kezilgezin 70 xuu kalbarttylyňar!

(1936 cýldyň 6 ajnyň 26 xynynde padýlaan)

1936 cýlda sigen kezilgezinin kol-kol sorulgazyň tugajynda eş Polatnyň iletkelin tynnaaş, ARN TK-nyň prezidiymynyn temdeq-leeri polza:

1. TAR-nyň 8 tugaar Uluq xuralyndan curtun arat tymen-inin murnunga azy-agýjnyň polgaş politiktyn talazy-pile salgan kol sorulgazy polza, TAR-nyň xamaaryspas pot-ergezinin 20 cýl poor togunnaar ojunda orannyň azy-agýjnyň kol adygy polur maldyň raazyň iji saja cedir eştyrer teen. Ol şiltirlerini kyys-sedirde xamaktyn murnunda maldyň azral cemi sigenni kezip peletkeer, paza savaan polgaş eske-taa mal cemi polur cyul-derni kalbaa-pile cýr peletkeer turgas, TAR-nyň azy-agýjnyň yndeziň poor mal azylyga moon songaar agaar pojdustyn ajyldyq cudun tavarystyrgazyň şyngyzy-pile xyrezir tep orannyň murnunga şudurgu sorulgan salgan polgaj.

2. Coguur xemcezi-pile maldyň cem suurun peletkeer albas polzubussa, orannyň azy-agýjnyň yndeziň polur malbystyn raazyň eştyrpyr sazyradyr teen sorulgawyska şartak polurun ertken cýlda polgan curtun ajyly todargaj cizekti kergyskenin arat con cer-le utras uzurluq. Curtun ajylyndan uytunup alýrnyň en-ne kol argazy polza, arattar pottarynyň sigen kezip peletkeer alýrnda tep ARN-nyň TK arat connu kygýr tur.

TAR-nyň 8 tugaar Uluq xuralynyň po ystynde ajytkan şudurgu ajtyşkyňnyň xerek kergynga tiri-pile pottandyr corudaryň polgaş 1936-37 cýldaryň arazynda kyska erestiq peletkenip, curtun ajyly-pile eres temisseziriniň azylyň amdygaştan corudup, pir tugaar eelceende maldyň azral cemi sigen-pile ekki xandygyr turgas, maldy mendi cýl azygyr, mal azylynyň talazy-pile uluq cedişkinini cedip alýr sorulgan paratm.

dalaş, ARN TK prezidiymynyn toktaadyr polza:

1. ARN-nyň kozuun komitet-teri polgaş yyrleri, maldyň azy-al cemi sigenni peletkelin xey-pile ulgattar coruktu tolgandyr top-toraan tanyştyrga surtaal azylyň kalbaa-pile arat mas-sanyň iştinge telgeredip corudar polgaş pygy-le sigen kezer şelderni eş-şanda pyryny-pile azyq-laaryň mýgýaj onzalap corudary cugula.

2. Sigen kezer kampaniňny y-ezinde ARN-nyň kozuun kom-itetteri polgaş yyrleri, paza tus-tus kezigynneri xamak massalyq surtaal azyldaryň polgaş or-ganizas azy corudulgazyň sig-en kezer azyga cagyrtlyr, tus-tus sigen kezikcilerge pottuq tuza kergyzerin taqzyr. Kezer cerni ylezirin saadadyr polbas, maşina cemzek-pile toldur xan-dýar, sigen kezer, peler, sara-dýaar, kazaalaar polgaş oon-taa eskeniň tuzalyq argazyň ajtyr peer uzurluq.

3. ARN TK prezidiymynyn pygy nam organizastaryga polgaş oon tus-tus kezigynneringe 7 ajnyň 10-dan egeleeş, 8 ajnyň 10-ga cedir pygy sigen kezilge-zin polgaş azaar şyqzaaryň kon-cuq şalyrlyq toozar azyga arat connu ewiledep kiirerin polgaş pottary murnakş yleger kergy-zerin şuut taqzyr tur.

ARN TK xamyk organizastaryga sagyndaryr polza, ertken cýlga temejler kerge, sigen kezilgezin 70%-dan kudu ew-esti cedir peletkeer alýrny kon-cuq iderpejliq oraldazyr uzur-luq tep sagyndaryr.

4. Namnyň kudukku organ-izastaryga xyleediri polza, maş-inalar, kódee azy-agýjnyň xer-xerekelderi, sigen kezer xol kadýr, aat-pile sigen peler maş-ina polgaş oon-taa eske xerex-selderni septeringe kustarçylar-ny ewiledep turgas, sigen azaar xerekelderni peletkeer polgaş septelgezin corudaryga massal-

ly azyldaryň amdygaştan corud-up, sumularda par targan rýzan-cýlaryň ekki turazyň paratma-alap pottuq azyldy corudaryň taqzyr.

Kyrynenin sigen fonduzu pel-etkeer polgaş sigen kezikcileri-nin surguulun petetkeer azy sula corup turar (sigen kezikcilerin sur-guulunga 160 kizi turgussun te-eninin ornunga, cyq-le 90 kizi eörenip turar, paza kyrynenin sigen kezer cerlerin am-taa tol-dur tpyr algaň cok, oon taa eske).

5. TAR-nyň Mal-cer ministeri eş Polatka uk azyldy tynzyr-pile corudaryň taqzyr xyleediri polza, maşina xeleziler cerlerini polgaş kódee azy-agýjnyň xer-xer-ekselderi-pile cepser turgas, sig-en kezilgezin toldur xandyar, paza kyrynenin sigen fonduzun TAR-nyň 16 tugaar Picce xur-alynyň ajytkaný jozugaar kyys-sedip peletkeerin, paza sigen kezer ertteeldernin azylyň tigi-zip, arat conga coguur sannlyq sigen kezip peerin şuut taqzyr.

6. Kozuun-kozuunnar-ce par-ýr sigen kezilgezin organizastar xarýlaary-pile, 7 ajnyň 10 xyn-ynden ertpejin aattaryr corudar eşter polza:

Parýn-xemcik-ce eş Ojdur, Cöen-xemcik-ce eş Toka, Syryn, Uluq-xem-ce eş Tancaj, Tees-xem-ce eş Pajyr, Pii-xem-ce eş Sengilzik, Kaa-xem-ce eş Totkan, Tandy-ce eş Xavak-cap, Tere-xel-ce eş Şyqdyr, Tozu kozuun-ny-ce eş Polat.

7. „Toka“, „Xemcik-ool“, „Cyrmit-taz“ polgaş Tarlaq kyre-ekonomary podunyn sigen kezilgezin 7 ajnyň 20 xynynde pyryn toozaryň tus kyrekononmarnyň direktorlar: Occur-oolga, Sannaaga, Torzuga, Tojbaga polgaş massalyq azy talazy-pile tus kyrekononmarda nam yyrleriniň tar-galaryga şuut taqzyr.

ARN TK prezidiymynyn
targazy Toka.

TAR 15 cýldyň Uluq pajyrynga keer, SSRE cazaanyň toleezi eş Şotman öery-pile kadý 6 ajnyň 25-te Moskvadan yngen.

SSRE-den siirik tep polbaazyň ojun-cular kel cýdar.

TAR 15 cýl ojun tavarysty SSRE-den aeroplan tep uzar-xeme paza kelir tur.

Tozu kozuunynun Toora-xem am-na sazyrap kel cýdar. Öere-xoorajynga 1 tugaar ege cada şkolazyň 1927 cýldan egelep turguskan. Ol yjede ege cada şkolazynga feodal-teokrattaryň azy tely şurgup kirip turgan polgaş eörenir program cangy-la mo-ol pizik turgan, myn 1927-28 cýldarda 25 kizi eörenip turgan polza, 1929 cýlda 35 kizi appar-gan.

Myn ol yjede orus pizik, san podalgany koldap eörenip tur-gan polgaş piliqliq şyrak paşky-lar cok turgan. 1930 cýldan son-gaar surguuldun amdyral paj-daly-pile eörenir cyulderiniň pro-gramy kedyrylgen. Tyanyn ynde-zin tyl pizilin eöreniringe cag-ýrtlyr algaş şuptu erttemnerni teskkl eörenir appar-gan. Cýl-cýlda turgan surguul: 1930 cýl-da surguul 40 kizi, 1931-den 36 cýlga cedir yrgylcy 60-60 sur-guul turup kelgen.

Blangýja seelgy cýldarda sur-guuldun eörenir cyulderi ulam-na kowyder, şkolanyň şynary ul-

am-na sazyrap kel cýdar. Öere-nikcilernin pilişkini kedyrlyp, öry pölykter-ce şilcip, eske-taa nam surguulu, paşky surguulun-ce tepşip ynyr turar.

Öeredilgenin eske cyul pyry xereksele cýl pyryde ezyr, nom tepter, saazyň, karandaş teen eş-kaş cyulderi xandyrgalyq cec-cip turar. blangýja oran-suur tal-azy-pile am yjede Kultur minis-terinden 22 mun akşa erttektiq 11 ereel caa uluq razynyň 11 ajnyň 1-de tooskan turar tep tuturup turar.

Po ystynde kezek ajytkan cy-ulderden algaş kerge, TAR-nyň tuskaj xamaaryspas pot-ergeliq polganynan peer 15 cýl poor turar onza teögylyq yjezinde, pistin Tozu şkolazy eleen uluq cedilgeni cedip algan tur tep temdeqleeri-pile kadý, moon songaar şkolanyň eörediin pol-gaş pygy-le pajdalyň şynarydyr sazyradaryň oraldazyr-pis.

Şkola ergelekcizi Sapcaj.

Pii-xem kozuunynun Öek sum-uzu 3 tugaar arwannyň 12-12 xarlyq Kenden-pile Curukpaj te-er iji ool, po casty ettyr cer kararar pilek, taraanyn xoralq tajzyň öge-pile temisseldi yr-gylcylyp kelgenner.

Polar iji, cýldyň-na öge ölyr-yp amdazany ooldar cybe. Ken-den tep ool 35 cýlda 300 öge ölyrge, po 36 cýldyň 6 ajnyň 18 ke cedir 200 uluq öge ölyr-ge, oon işinde oqlu 750 pol-

gan, kattyşkaş 950 öge xorat-kan. Curukpaj 35 cýlda 100 öge ölyrge polza, paza 6 ajnyň 18-ke cedir 150 öge ölyrge, oon işinde oqlu 350, şuptu 500-ty ölyrge.

Cer-cerde connu uruq-taryr po iji ool eşkaş, taraanyn tajzy-ny öge-pile caj şaqda kadýq-kazygaar cok temisseziri cugula tur.

Şygar.

Pii-xem kozuunynun Öek sum-uzu Ojun-şibide № 1-2 arwanna-nyň sigen kezer şöly Kózee tep cerde cýldyň-na aaidar cazap, cajlap olurup alýr, ol cerden kyzyň sigen kezip alýr yj de yrlaş cugaa yndyrer, oozun ka-zaalap taa albas, ol cerden orttu-zu-pile padaarga 150 xeppeen azyq sigen yner cer cybe. Am ol cerin po cýlyň-na kazaalap kamgalap alýr poor tep podap olurgan kizi-men, am po 36 cýl-da kerge, paza-la aaidar caza-pazyr olurup algan turar.

Po 36 cýlda maldyň cemi sig-eni tudum-taa polza, kamgala-ar polgaş sigen keski-teq şel-derni pyryn kazaalap algan tur-ar tep cazak, namyşy xyn-pyr-yde solun, parlalga tamcýştyr cagybr turar polgaj. Onu xerek-sebes camdyk ulustar turar poor tur.

Öek sumuzun cagyrga cer-lerinden Ojun-şibinin sigen şolk yn kamgalaar tugajynda tap-tar-ýj xemceq alzyňnar tep kula-salyr olur-men.

Toktaal.

Tozu kozuunynun poştazy moon murnunda Kyzyl-pile ara-zynga 7 xongas-la corup turgan polza, 36 cýldyň egezinden peer xajjaa keer appar-gan, blangýja majnyň 12-de pir kelges, 6 ajny-ny 1-ge cedir pošta kelbedi.

Moön xaraazy-pile xarýlaaby ystyp tur. Monu coguur cerin-den kancaar kør irgi tep kul-ak salýr olur-men.

„Xýnar piliç“.

Raýn-xemcik kozuunynun Aj-angatty sumuzunda 3 tugaar nam yryynyn, 4 polgaş 5 tugaar are-ve yyrleriniň canynda „massalyq“ tep xana solunynun 1936 cýlda ynyr turganyň kerge: 1 ajdan 6 ajga cedir 5 kattar yngen.

Myn solunga kolduq pizip turgan materialdar polza:

1. Mal azylynyň tugajy 3 kezek.
2. Tarylga tugajy 4 kezek.
3. Kultur tugajy 3 kezek.
4. Nam, areve yyrleriniň iştiki azyly 1 kezek.
5. Pot-şyugymcyly 2 kezek.
6. Pajyrlıq xynner tugajy 2 kezek.

7. TAR 15 cýldyň ojunga pel-etkel tugajy 2 kezek polgaş oon-taa eske materialdar yngen.

Cer-le uk xana solunu polza, kódeenin pajdalyga padaarga myn cygeer şynarylyq tur.

Bydyq polza-taa oon işinde cecce xandyrtynmaan cyulder par.

Mýncagaş moon songaar myn xana solunynun şynaryň ulam sazyradyr tugajynda meen sanal-darym polza:

1. Tus-tus kizilernin pergen materialdaryň taaryştyr silredip yndyrer.

2. Material pyryzyn calgaaran-cyq uzun kylvajyn todargaj cizek-ter-pile kyska, torcu todargaj kıldyr pizilir polgaş yzyyn uluq pildingir kıldyr pizilir.

3. Xana solununga xamak ce-der cetpesterni ileredip, şöleliq şyugymcylyldi kalbartlyr, oon-pile kadý en iderpejliqlerni ileredip cýrlydyr.

4. Nam, areve, yyrleriniň polgaş arwan, sumunyn cagyrgalary-nyň kadýq-taa talazyň yrgylcy todargajy-pile cýrlydyr pizilir.

5. Xana solunyn janyr-pyry curuk cyuly-pile kaastar turgas, connu nomcukسادىپتار kylvr.

6. Solunga pizittingen cetpes-terni cok kylvr tugajynda coguur cerlerinden neger, kyysseledezin paza cýrlydyr turar polgaş oon-taa eske poldunar argalaryň cor-udup turgas xana solunynun şy-naryň sazyradyr coruk koncuq cugula tur.

Sumuda cajlaq şkolazyňny
paşkyz T. K. Pujan.

Tozu kozuunynun Uluq-taq sumuzunda solun cagylygazyňny corup turar tugajyn, po cýldyň 9 ajnyň 1-de tynnep kerge:

Cagylyga ady	Xuussaalary			Şupin
	1 cýl	6 aj	3 aj	
„Şbn“ solun	48	6	—	54
„Areye şyn“	23	4	—	27
„C. kol medeezi“	16	1	—	17
„Xostuq arat“	14	27	—	41
Kattyşkaş	101	38	—	139

Po sandan kerge, solun cag-ylgazy eleen cedişkinliq corup turar, bydyq polza-taa mañaa meneergenmejlin, am-taa cagydar-lyşty oraldazyr turar-pis.

Sumu sekreteri Seremvil.

Redaksýdan: eş Seremvil, am şlernin sumuga 8 aj 1-de 200 cagylyga cedirip alýrny ekki kyzýr, po tugajynda arat massanyň ort-tuzunga tajlybyr azylyň yrgylcy-ledip corudup koryner.

Profes evilelderi, oon kezigynneri! Aзылсын, албан хааксыларны kultur massalyq aзыл-pile ulam-na хандыглар! Куш-азылдың сиримун рьзыдлар! 1396 сылдың pydyrylge planың салыртқы jozu-pile kuyssediner! Jaamь polgaşalban cerlerinde aзыл сылыр coruk-pile eres xyreziner! Revolustuq jozuluq şkolazy polunar!

TAR 15 сылының Улуқ пайырында профес евилелдери

(Profes Төр сөйлеуінің ораласы таргасы еш Pak-kөктын суылы)

TAR profeziniń turgus-tuǵanь

Тываның национал революци-pile тывыған революциу қазаан-ың 15 сылының Улуқ пайыры Тываның арат тумыні podunun cazak, namьның paaştalgazы-pile cedip алған азыл-ағылның, kulturun саа-саа cediişkinnerin тыннер консуқ өөрысқылуқ пайылар ерти-тир.

Nasional revolustuq cazak, namьны асыз-pile turgustuǵan Тываның профес евилелдери podun turup kelgeninden peer 10 сылының ішінде organizas massalyq özyuşkynyn po xynde тыннер өөрысқылуқ пайылар турар.

1922 сылдан 26 сылға cedip Кьзыл-хоорайға албан хаагларның евилелдекци профес komitedi хатааттыларның істине турар, мын евилелдин kezigynynge Тываның өмүнезидин ратынның feodal-teokrat idegetteri sanadьp kirzip турған polza-taa, olar orannың pajdalyн parymdalap, arattarga профес şimceşkininiń азыл тузаны танытыр, massalyq азыл corutpajьn турғаннар.

1926 сылда Arattың revolustuq namьның Төр komitedinden Тываның профес евилелдин organizastar turguskaş, oon murnunga corudar aзылның kol ajttыqлар-ың salgany-pile 29 сылға cedip revoluscu polit massalyq temiselin тыңдыр corutkan.

1929 сылда ARN-ның TK 2 tugaar plenumy paza ARN 8 tugaar Uluq xuralьndan ulustun xereen paaştap olurgan ergi udurtulganь—parynның feodal-teokrat idegetterin nam, cazaktың азыл хереенден тызырғы, cingine arat tymenniң erge азыл камгалаар revoluscu udurtukularың songup turguskaş, oon peer feodal-teokrat idegetterge udur revoluscu temisseldi corudup kelgeni-pile kadь, Тываның профес евилелдеринин organizastыq іштики азыл-xeree koncuq şarkьn-pile sajьzrap pьзыр kelgen.

Profestiń özyldesi

1929 сылда 100 азыл профес kezigynnuq, 3-4 хире уырлерлиқ „тақ азылсынарның евилели“, „kyrneniń sadьq албан хааглар-ың евилели“ tep 2 евилел турған polza, 1930-31 сылдарның arazьnda 1300 kezigynnerliq (oon іstinde тьва kizi 610), көдеге polgaş Кьзыл-хоорайға 20 сыгым organizastыq, көде азыл-ағыл азылсынарның евилели-pile 3 евилел poop, TAR профес евилелдери polgan.

1930 сылдан egelep, kyrynenniń азыл-ағыл, албан, pydyrylge polgaş öske-taa cerlerinde хөлезиленир амьдыраар arattың іstinge профес евилели kizizider massalyq азыл corudup, kamgalal polgaş куш-азылдың kolektiftiq kereelerin сарьp pottandyр corutkan. Po азылдың херек кьрыңа corudup турғаш, 1932 сылға cedip азылдың camдык aldaqdaldарың кьльp турғаның nam,cazaktan mur-nu-pile pilgeş, edip cazaanь-pile профес евилелдери podunun aldaqdaldарың edip cazaan.

Тываның профес евилелдери Arattың revolustuq namьnga paaştadьp algaş, Profinternanyń şitpirlerin parymdalap, po arazьnda organizas şьnarың pьзыдьp, massalyq азыл калбартыр, pygy азылдың сөу-pile corudup турғаш uluq cediişkinnerliq poop турар.

Am yjede respublikta профес komitetteri 21, уырлер телеелери-pile

12, şuptu 33 cerde. Pygy profes kezigynneri 1935 сылда 1475, азы pygy азылсын, албан хааглар-ың іstinden 53% турған polza, 1936 сылдың po yjezinde 1737, азы 59,83%.

Kaadьr tugajьnda азыл-ағыл, pydyrylge, албан cerleringe cingine arattың кьриштир, olарның іstinge азыл piliiniń tepşilgezi-ge tuzalaşьt paza pьkьtьrар tala-зы-pile şaq yrgylycy азылдың corudup турған.

Iştikki, taştikkьga профес азыл-сылар polgaş sanakьlar, öske-taa tuskaj surguulga 74 kizini peletker өөredip, азылға tepşitken. Азыл ағыл, pydyrylge, албан cerleringe surukcular өөrenip турған kaadьrлар 1934 сылда—114, 1935 сылда—300, 1936 сылда—400 cedip турар.

Profes евилелдеринин азыл хереенге nasional kaadьrларны сы-сылда tepşitken özyldesi: 1929-30 сылдарда 4-5-ле sannыq тьва kizi турған, 1933 сылға cedip тьва kizi 21 cetken, азы 56,33%, öskeler 15 kizi, азы 43,67 cetken.

2 tugaar onza pilenum-pile 3 tugaar onza sessiniń şitpirlerin parymdalaş, tus cerniń азыл şьnarьдыр, азылдың camдык азыл хуваздзың сөу-pile turguzup, kazьldalar corutkanь-pile kadь, тьва kaadьrларны tepşitken: 33 сылда турғаныңдан 34 сылда 41,7 кьзыр, тьва kiziler 15, азы 60%, öske kiziler 6, азы 40% polgan. 1935 сылда тьва kizi 80%, öskeler 20%, am yjede тьва kizi 81,8%, öskeler 18,20% poop турар.

Nasional kaadьrларның sanь сы-сылда özyр, olарның азылға texniktiq pili koncuq şarkьn öryler tepşip турар. 1930 сылға cedip tuskaj ertemniq uluq, picce азылға тьва conan кирејin турған. Po yjede тақ yletpyrleri, көде азыл-ағылның, sadьqның texniktiq camдык picce ertemniq-leri, тақ kazar азылсынар, tuduq-cular, colaaccьlar, traktor-cular, paşkьlar, emciler ьşkaş oon-taa öske yndezin kaadьrлар көу-деp турар.

Profes евилелдери kultur fondu akşа хөрегинин talazь-pile pygy respublikka kultur tuduq turguzunyn tugajьnda picce eves азыл corudup anaа сарьqдар турғаның 1930 сылдың 100 хуу tep podaaş, po arazьnda төмејleerge polza:

Сылдар	Сарьqдары	Хууларға	Толығы
1930	10,200	100	
1931	14,500	135,35	
1932	17,200	160, 3	
1933	39,600	369,42	
1934	45,600	417, 9	
1935	130,900	1211, 9	
1936	40,100	371,43	5 ај іstinde

Po sannardan көөрге, kultur frontuzyn сы-сылда сарьqдар турғаның koncuq көу-деp турар. 1933 сылдан egelep kultur fonduzyn jozuluq хереқlelinge сарьqдар, kyrynenniń özyldesi хөқ-зылдеzi-pile профес kezigynneri polgaş азылсын, албан хааксылар-ың ortuzunga, olарның massalyq negeldezin parymdalap, materialдыq pottuq азылдың corutkanьны po sannar ajttьp турар.

Kultur cedilgezi

Moon-pile херек кьрыңа pottandyр corutkan азылдың camдык cizekteri polza, nom sanь, кьзыл-pulun, klup, ojun şilerniń херекселдери polgaş sporttun janь pyryn хереқlelinge сарьqдар, paza jasla korort cizektiq turguzulqarga polgaş өөredilge cerlerin сы-сылда turguzup турған. Sölgь 1934-35 сылдарның arazьnda өөrenip pölgymner 61, anaа 1237 kizi өөrenip турған, oon іstinde тьва kizi 703. Picce piziktiiq uluq ulus şkolalarь 6 cerge 350 өөrenip kiziliq турған. 1935-36 сылдарның arazьnda camдык cerlerge турған өөrenip pölgymner 35, anaа өөrenen kizi 803, oon іstinde тьва kizi 675, picce piziktiiqlerniń şkolalarь 6 cerge, 290 kiziliq турған.

Po азылдың corutkanь-pile pygy профес kezigynneriniń pizik pili örylep, 1935 сылда pizik pili 80% турғаныңдан 1936 сылдың am yjede 86%, азы 1493 kizi, oon іstinden тьва 93%, азы 665 kizi piziktiiq polgan. Po cizektiq профес kezigynneri eves eves, азылсын, албан хаагларның pizik pili örylep турар.

Profes евилелдеринде kultur massalyq азыл corudup, ulustu сы-ыдар kluptar 14, кьзыл pulunnar 15, oon-taa öske куш kulturun ojun кьльp şolderi turgustunup турар.

Nasionalдыń ojun şiizi

TAR 15 сыл ojunun Uluq pajьrыңа uzuraşьt, Kьзыл-хоорайда nasional teatrның organizacьz 500 kizi kiser işkir uluq kluptu toozup turguskan. Paza oon-pile cergelestir, хоорайның cajьz sadьn kulturun massalyq onza pajdaly-pile caraş көрыстық кьльp tudup tooskan.

Tep klup хөјny kizizidip сы-ыдар talazь-pile massalyq көргызыqlerni organizastar, ojun şiler polgaş internacionalьq kezeeierni corudup turgaş, po сы-дың 2 ајдан 7 ајға cedip 14.000 азыл kizilerni ьндық kezeler-pile хандьрган. Oon іstinde cyqler şiler 30 kattan yngen, onu билет-pile 5148 kizi көрыр eriken. Oon ьnaj respublikyn uluq-uluq pajьrлыq, öske-taa massalyq xuraldaryн erttirip турар.

Respublikta профес organizastarь massalyq ojun şilerni 1934 сылда 120 kattan yndyrgen, 1935 сылда 200, 36 сылдың 6 ајға cedip 150 kattan yndyrgen.

Amьдырал curttalga sajьzraan

Profes organizastarь, po азылдың corudarda cazak, namьны şitpirlerin parymdalap, orannың pydyrykcy kyşterin sajьzradьrыңа холбаşьt corudup, podunyn куш азыл kamgalalың polgaş азылдың sagьlga curumun pьзыqlar, танытыр хөј niittiliq азыл corudup turgaş cedip алған.

Respublikyn азыл-ағыл, pydyrylge, албан cerleri көу-деp sajьzraanь-pile kadь, азылсын албан хааксыларның амьдыралың yndezin ajttьrь—азыл албан кьльp турар cerleri polgaş curttalgazьnь oran suur pajdaly onza sajьzrap, kulturcyp, tuduqun саа texnii tepşip, cer-cerlerde саа хо-орай, suurlar tep cerzip turgustunup көу-деp турар. Oon xara-azy-pile азылсын албан хааксыларның амьдырал curttalgazьnda tudaqdaldық cetpes cybe cok, хандьрттыр турар (oran pазь-

nar, cem produksu, sadьq, öske-taa).

Cetpesterni uzutkaal

Profes евилелдери po cediişkin-nerni ulam pьзыqlavь-şaan, cet-peske sanattыр turar азылдың arga majьn тыр corudarь kon-cuq negeldeliq turar. Cyl teer polza, po yjede профес organi-zastarь kadamьş хөлеccikterni il-eredip, olарның іstinge todargaj азыл corutpajьn turar polgaş ol азылдың argalarың camдыктарьың pilbeјin турар.

Profes organizastarь хөј niit-tiliq corudar азылдың camдык argalarыңа am-taa ekki tanьşpajьn турарлар. Oon parymda-azy polza, camдыкта cangьs tal-azyн көө peer cyylдер par. Азыл-сын, албан хаагларның іstinge kul-tur massalyq азыл corudup, ky-zyn kamgalaar talazь-pile көрыр, olарның negeşkinin eeler хандь-тыр турғаш, азыл şьnarьдыр polgaş kuysseldezińin tugajьnda olardan negelde кьльp турар cet-pes. Oon xaraazy-pile азыл cur-umun yreer, сылдак cok азыл-га ynmes, ьnaj peer cygyrзыр cizektiq азылға харьssalga cok азыл сылыр pajdaldар yныр tur-ar. Paza et-ekonomun kamnal-ың karaktaar coruktu koşkak кө-рыр turar polgaş oon-taa öske.

Profes organizastarьның іstik-i aзыл (tanьz, pizikteri, san хө-өзы ьşkaş) cangьs curumnuq

eves. Ol tugajь kultur, sporttun et хөрегинин podunga şingeedip азылғаар, akşа хөрегинин sam-cьqdaar Maadьr-ool, Oolak suqlar ьşkaş kizilerden ilerep turar. Po corukka профес kezigynner-iniń talazьnda хьналда tuzalam-cьзын corudup турарь sula.

Profes евилелдеринин özyldesi par polza-taa, хуузу am-taa ku-du. Хөлезиленир амьдыраарларның 40% хиреzi профес kezigynner-eves-ke sanadьp турар. Oon ьnaj pr-ofes kezigynneriniń erge yurge-zin parymdalap, хyleelgeliiq pol-durar tugajьnda olарның іstinge tuskaj таарьы азыл corudup tur-aryың cetpes polgaş öske-taa cetpes азылдарьың par.

TAR 15 сыл ojunun төөгылуқ пайырында pistiń азылдың cet-pes tep sanattыр turar cyyl-derni pottandyр corudarың хyl-eenip, профес евилелдеринин хамьk organizastarь, oon pygy kezigyn-neri revolustuq cazak, namьны po xynde salgan lozunparyн er-estiq kuyssediringe сылыр pelen тураалынар.

Tuskaj pot-ergeliq, antiimper-aillistiq, antifeodalдық TAR tel-gerezin!

TAR 15 сылының пайырында TAR paaştьncьlarь eşter Hem-cik-ool, Cyrmit-tazь, Tokaga TAR nasional профес евилелдеринин iziq pajьrың cedireel!

Тываның профес евилелдери tel-gerezin!

Eş Cyldym ylegerliq stanzьnың kaadьrь poop tur

Cadaanada yleger-turzulgalьq stanzьda nam уурынyn sekreteri polgaş myn ş'anьзың inek, хөј malыңың targazь eş Cydym polza, kьlган азылға ekki polgaş харьssalgalьq paza maldың şьnar mezyzyn sajьzradьr arga-te-xniinge mergezip өөrenen kaadьr poop turar.

Moon-pile kadь podunun хуу азыл-ағыл sajьzrap özyр турар, cyl teerge, 1935 сылда pygy ma-ly 33 турған polza, 1936 сылда

64 paaş kьldьr ösken, tarьp ал-ған taraazь 1935 сылда 7 şan ta-raa taraan polza, 1936 сылда 11 şan kьldьr ösken.

Moon ap көөрге, eş Cyldym podunun хуу азыл өstyрp sajьzradьr-pile polgaş kyrynenniń азылға-taa ekki kirzip tur-ary todargaj tur.

Öske eş-öerler eş Cyldym ьş-kaş азылдың кьжьrьp tur-men. Ulegerliq stanzьda nam уу-rynyn targazь Sancaj.

Agьldьrға nam talazь-pile хемceoқ көргыzer

Xaraal aldyn uurgajьnyń cer-inde nam уурынyn targazь Agьldьr polza, arat хөјnyң karaan-га yleger cok pagaj pajdaldь көргызыр turar, cyl teerge aktifici şalьrcьларның kalbak хуралыңа Agьldьrны „araga izeringe şalьrcь kizi tur“ tep pot-şygmcyeldi corudarga, Agьldьr polza, „men po хурага şygmcyeltes kizi-men“ tep xural curumu yrep tur-gan.

Paza Tiviiniń kadajь Kuruttaj, majьny 4-te Agьldьrның pазь-ыңа paarga ezirik olurgaş cuga-alaaың polza, „mьnda cyge kel-idin, men албан кьльp olurar kizi-men, албан ceringe херек cok keep turar kizi-sen“ tep yn-

dyr ojladьp турғаның todargaj. Paza азыл şagьnda азылсынар-га азыл ajttьp peer teeş pargaş, ezirii ulgatkaş, азыл cadар турған ceri-taa par.

Cer-le moon öske aragalaar, ulus хөреkteer polgaş yleger cok pajdaldарь хөј poop turar kizi cybe.

Nam уурынyn targazь kizi po-du aragalap curum aldap turar polza, öske kezigynneriniń curum aldap, öske cyylдерin ajttьp paaştap ap şьdavas appaar eves-pe.

Mьndьqның төleezinde Agьldьrны nam talazь-pile хемceoқ альrь cajlaş cok tur eves-pe.

Xьnap-coruur.

Eş Tojur tarьlga азылға ekki kirişken

Paryn-xemcik kozuunynyn enьrak sumuzu Kargь cumuzunyn хатааттыз хереezen Tojur 36 сылдың caskь tarьlgazьyңа yle-gerliq азылдар ertti. Cyl tize, tandyңың arь talazьnda Ergi-par-lyk sumuzunyn curttunda, хөј sumulарның хөј conunyn taraa cerin kazaalарыңа, Tojurga 15

kulaş cer tavaryşkan. Ol cerin Kargьdan keep ulustu murnap tuttu.

Moon ap көөрге, хереezen eşterde koncuq idepkeјliq yle-gerliq eşter conuunyn anyak ös-kennep, ьlangьja anyak хере-ezennerge тынадыр tur-men.

Parьlкта Syryn.

Aleksej Maksimovic Gorkij

Cookta saa, po 6 ajny 18 xynunde, Moskva-xoorajny so-ogunda Gorki tep, şaanda Uluq Lenin paşkyn mœceen ceringe Orus ulustun uluq proletar uran cogaalcaz, pygy telegejnin arat conparany kancaar-taa cok cok xundylyq ezi, uluq revoluscu Aleksej Maksimovic Gorkij mœceen. Gorkij, polza, kaj şaqdan tura pygy telegej kыrnga aldarlyq-suraqlыq, telegej kыrnda en tergiin uluq proletar uran cogaalcaz, SSRE-nin xamьk uran cogaalcazaryny paşkыz, pygy arat tymenni kancaar-taa cok xanь ыnak cogaalcaz kizi coraan. Ыncangaş, oon mœceenine SSRE-nin angь cok niitilgezini xamьk tudukcularь, telegejnin aзыcьn tymeni, purun-gaar tepşilgelik kizi tœrelgetten şuptu kazьdaar.

A. M. Gorkij polza, Orus ulustun curtunga Niznij-Novgorot tep xoorajga 1868 cыldьn 3 ajny 14-te Peşkof tep jadь kiziden tœreen. Gorkijny cogum adь Aleksej Maksimovic Peşkof polur (cogalcaş şolazьn Maksim Gorkij teer).

Gorkij peş xarьq corda 1873 cыlda adazь aaraaş, ɵlyp kaarga avazь-pile kыrgan-accazьny razьnynga turup algan. Kыrgan-accazь xuzunda pydyrylgeliq елеen şьrak kizi coraan. Gorkij piccezinde ol aşşakьn razьnynga ɵsken polgaş ol kыrgan-accazь teerge, purgan şazьnga aazok cyduyr, koncuq-la xazagaj kadьq, aazok xaram aşşak coraan, ыncangaş Gorkij oozundan korgar, ɵskeleer, Gorkijny ol ɵq işt şuptu pagaj kœr ыjalaar, ыnak eves turgan. Cyq-le kыrgan-avazь Gorkijga koncuq ekki turgan.

Gorkijny ɵske taaj tœrœderi teerge, koncuq-la pydyrylyk, tan-gaar-la aragalaar-xьmьzaar, aragalar algaş, pottaryny arazьnda-taa, ɵske-taa ulus-pile kыzьr-cokşur, kadajlarьn etteer sogar, uruq-tarьn cer-le aazok etteer ulus turgan. Gorkij paza ettedip ɵsken.

Gorkijny cedi xarьnda şkolaga kiirip kaarga paza taarьşpa-an. Ol şaqny şkolazь pagaj poorga, Gorkij şkolany curumunga tura cok, ɵœreniri pagaj, ɵş-ɵry-pile kœryşpes tep turup-turup, pьzar-tumaadan aaraaş, surguuln kaarkaş, ol-la xevœr şkolaa cer-le ɵœrenip kœvœen.

Oon udavaanda, kыrgan-accazь jadaraaş, amьdьraar arga cok poor keerge, Gorkij 8 xarьnda egelees, ulus cyvezi kыlp perip corup kaan.

Ol yezini tugajьda Gorkij sœlynde mьncar pizeen:

8 xarьnda meni xep-şьn sadьny kara aзыlga kiirip kaan, aңaa iji aj xire turup coruь iziq munge xolum cidirttipteringe, tedir kыrgan-accazь ce corudur-kan. Segij peerim-pile, meni ыrak tœrelim poor, pir cyve curuур kizœe surukculadьr kaan, oon orta turarьny pergezinge şьdavajьn, pir cыl polgaş, oon turgunнар teskeş, pir paroxottun cem kыlp kizizinge surukcular kirip aldьm. Ol kizi teerge, murnunda picce şeriq canşьn coraan, eedi-xanь aazok şьrak, xazьr-xazagaj, xej le nom nomcup pilgen kizi cyve. Ol kizi meni nom tepter nomcup tep cyvee ɵœredip kaan. Oon murnunda nom tepter cergeliq parlar kaan saazьnga cer-le koncuq turam cok kizi-men, ыncanzьmza-taa temgi kizim meni etteer-xьnar-taa turgaş, ergeledip caskьdьr-taa turgaş, nom tepter tep cyvenin uluq uzur-tuzazьn mœce pilindir-

SSRE-nin uluq uran cogaalcazь Aleksej Maksimovic Gorkij 1868 cыldьn 3 ajny 14-te tœrees, 1936 cыldьn 6 ajny 18 xynunde mœceen

ip, anaa ыnakşьdьr ɵœredip kaan. Ol yjemden egelees-le xolumga-la tutungan cyveni nomcup coruур appargan-men. On xarьmьdan egelees-le, amьdьral pajdaldan-taa, nom tepterden-taa kœren pilgen cyvenni pizip ar coruур appargan-men. Oon songaar, ol cem kыlp cerimden yn-ges, curuk curuур kizimge tedir parьr aзыldar, oon soonda pir cerge purgan xooluzu-taa sadьqlar, temir orukka kadarsь-taa poor, xler pьzьtar kizi-taa poor, aazok tyrengi razьn-palgatka curtup, Orus curtun pir kыldьr kaaş udaa cadaq kezip elder janьz pajdaldьr coraan-men tep pizeen.

Ol yjede Gorkij podun polvaazьradьr aarьn koncuq oral-dazьr, podunun ɵş-ɵry, yletpyrcinnerni kegeeredip, olarg cyzun-paazьn solun uran cugaalarnь nomcup perip turgan. Oon pir surguul kizi, Gorkijny koncuq-la mergen salьmьny pil-ges, ɵœren tep symeleerge, Gorkij Kazan-xoorajga teedi surguulga kirer tees pargaş, anaa curttaar arga cok jadь polgaş, teedi surguulga-taa kirgen cyve cok, aзы tilep-le corup kaan.

Ыndьq polza-taa, Gorkij polvaazьr arьny ɵske argazьn tьpkan. Cyl tize, revoluscu setkildiқ surguuldar-pile tanьzьr algaş, olarnьn cazьt pœlymneringe parьr kirzip, olarnьn anaa cugaalazьr turgan politikьn polgaş cogaal ajьtьrqlarь-pile tanьzьr, paza xej cyuldьn erttem namьny nomcup tanьşkan. Oortlan Gorkij cyq-le pilişkin erttem-ce tepşip alganьdan an-gьda, paza revoluscu yzeldiq poor yngen.

Ыndьq polza-taa Gorkij cyq-le nom tepter, cugaa-sootka pœ-rejin, tiriq amьdьraldь artьk sonuurgaaş, 1890 cыlda, 22 xarьnda, Orus curtun pir kыldьr, karaa kœren cer-ce cadaq kezip corup pergen. Kaja-kaja coraanь tize, Volga-xem, Don tep cer, Ukrajьn curtup, Bessarabi curtup, Kьmьny murnuу eri turgaar, Kьvan tep cer, Kara-talaj kыdь, Gruzi curtup teer cerler cizektiq orus curtun murnuу cygun ergildir kezip coraan. "Orus curtun pir kыldьr kezip coraanь polza, kezimeldœr cak-pьldar corukşaaş, ыncar coraan cyve eves, xarьn men kajda curtup coruур kizi-men, meni tolgandьr cyu kandyq ulus turgar cyvel teerzin kœryksees ыncar coraan-men" tep sœlynde Gorkij ыncar pir cagaazьnda pizeen.

Gorkij ol ыncar, cer kezip, elder cyve kœyp, ulustun cyzun-paazьn ekki paak aзыlьn kыlp, cyzun-paazьn ulustun pajdaldьr-pile tanьzьr, aar pergeni podunun ektinge cyktep ertirip, kœvœen-kœyp, pilvœenni pilip, xœren-gitten kargьstar, xaan cazaа, ergi şaqny paak pajdaldьn kara-la xœny cok poor, jadь arat tymennin talazьn turup torugup ɵsken kizi poor tur.

Ыncar, cerni pir kыldьr kezip, "kœvœen cyvezi cok, kœdyrvœen xœnœe cok" kizi polgaş, M. Gorkij uran cogaal pizip egeleen. Cyl tize, 1892 cыln Tiflis-xoorajьn "Kavkas" tep solununga Gorkijny "Makar Cudra" tep pir tugaar cogaal cugaazьn yndьrge. Oon soonda, Kazannьn solunaryn picci-picci cogaal-dar yndьrge turgan, oon 2-3 cыl polgaş Gorkijny "Celkaş", "Kon-valof", ɵske-taa attьq cogaal-larьn tep xoorajlarьn setkыyl-deri yndьre pergen.

Ol uran cogaal cyulderni py-gy-le ulus sonuurgar, kajda-taa ulustun cugaalaşkan-na cyvezi Gorkijny cogaaldarь poor, oon at-aldarь nepterep ulgadьr, oon cogaaldarьn taştьkь tьldarga oc-culdurup yndьrge, Gorkij teerge kaaş-la cыl iştinde attьq-suraqlыq uran cogaalcaş polu pergen.

Orus curtunga 1905 cыldьn revoluzь ynerini murnuу carьnda M. Gorkij Niznij-Novgorot tep tœreen xoorajьn curtup, revoluscu yletpyrcinner polgaş bolşeviktar-pile xarьlazьr turgan. Revolustuq şimceşkin ыncarda koncuq xajьn eriin aзыr turgan yje. Ыncarda M. Gorkij "şurgan medecizini tugajьnda ы" tep cogaal pizip, revolus ɵşkyderin-ce şuut kыjьrge turgan. Gorkij oon-pile kadь revolustuq şimceşkinge podu şuut kirzip, ol tugajьnda ak xaanьn cazaanga razьnatьr, tus xoorajьndan yndьr şelytyr turgan.

1905 cыlda 1 ajny 9-ta Peterburk (amьg Leningrat) xoorajga ak xaanьn cazaа yletpyrcinnerni ɵlyr turgan tugajьnda M. Gorkij uguulga kыjьrge pizip yndьrge, ak xaanьn ca-

zaа Gorkijny tutkaş, Peterburk-xoorajda Petropavlovskaja kre-osti tep attьq koncuq kindanga sukkan. Ыncalza-taa xamьk oran-nardan kadьq negeenini xara-azь-pile udavajьn Gorkijny kin-dandan yndьrge.

1906 cыdan 1913 cыga cedir M. Gorkij taştьkkaа curtup, kol-duunda-la Itali curtunda Kapri tep oritulukka curtup, cogaal polgaş xej niitini talazь-pile aзыlьn yrgylcylevi şaan turgan. Ol taştьkkaа coraaş, Gorkij "Ava" tep, orustun revolustuq yletpyrcin şimceşkinini tugajьnda kaj-gamcьkьq cogaalьn polgaş oon-taa ɵskeni pizeen. Ol coraaş, bolşeviktyn organizazь-pile kan-caar-taa cok xanь xarьlazьlьq turup, Lenin-pile udaa-taraazь-pile cagaalazьr, orustun sosial-demokrat yletpyrcin namьny Londonga polgan uluq xuralьn-ga cœyleer ergeliq oluruşkan. Oon songaar bolşeviktyn setkыylge kirzip-taa coraan. Gorkijny Lenin koncuq-la yneleп kœyp, Gorkij polza, orustun polgaş pygy telegejnin revolustuq şimceşkinge koncuq-la uluq tuzalьq, yletpyrcinner-pile xanь xarьlazьlьq, uluq mergen coga-alcaş kizi tep coraan.

Oktabrny Uluq revoluzunga paaştajь yjede Gorkij picce taarьmьn turgan polza-taa, 1918 cыldьn sœly cartьndьn egelees, anьk Soviet respublikьn kultur turguzuşkununga izii-pile kirzip egeleen.

1921 cыlda Gorkijny Lenin taştьkь-ce emnettiri corudupkan. Ыncangaş Italiga 1928 cыga cedir turgan. Anaa елеen cogaaldar pizeen "Meen universitetim", "Artamonofuq kezektin xere", "Klim Samginnьn amьdьralь" suq teen ыşkaş).

1928 cыlda SSRE-ce canьr kel-ges, jozuluq revoluscu jozu-pile, proletarnьn uluq cogaalcaşьn jozuzu-pile sosialistьq turguzuş-kunga kancaar-taa cok iziq cal-ььşьtь-pile kirzi pergen. Oon peer cogaal aзыlьn corutru-şaan, xej niitini aзыl xereenge uluq al-darь-pile kancaar-taa cok kir-zip kelgen.

SSRE-nin 5 tugaar Uluq xur-alьn SSRE-nin cazaanьn kezigynunge songutkan. Soviet uran cogaalcaşьny ebilelini paaş-tar cerini targazьn yr aзыldar, SSRE-nin xamьk uran cog-aalcaşьn paaştar, olarnьn paş-kьzь poor kelgen. Ыncar ɵœ-kyp turar imperialistьq tajьn-ga, kapitalizm-faşizmga pygy koncuq kыzy-pile udurlanьr, koncuq ur-an sestьq cepsee-pile olarnьn şьrajьn ileredip, kajgamcьkьq eres calььşьtьq aзыldar kelgen.

Paza, kapitalistьq orannarnьn uluq-uluq, at-aldarьq uran cog-aalcaşьn kapitalizmьdan carь, proletar revoluzun talazьn-ce xelbejtir xandydьr alьrnga uluq tuzanь cedir coraan.

Uluq proletar cogaalcaş M. Gorkijny cogaalcaş polgaş revoluscu aзыlьn kыlp kelgendьn peer 40 cыl oju polganda Gorkijga Stalin, PK(ы)N TK, SSRE cazaanьn cerinden egelees, SSRE-nin xamьk organizastarь, aзыlьn ty-meni, pygy telegejnin kыrьnda

xej cerler, ulustardan pajьr cedir-rip erttirgen. Ыncar Uluq Stalin paşkь, Gorkijga xuzunda tuskaj pajьr cedirip "aзыlьn tymenni ɵœrydyr, yletpyrcin an-gьny tajьnnarьn korgudur" ekki caagaj aзыldar, uluq nazь nazьlanar tep jœœep pajьr cedir-ip turgan polgaş.

Ыncarda, aзыlьn tymenge uluq tuza cedirgenin parьmdalaaş, SSRE-nin cazaа M. Gorkijni en teedi şannal polur—Leninnin ordeni-pile şannaan, paza Gorkij-nьn tœreen Niznij-Novgorot tep xoorajьn adьn Gorkij teer, Moskvany pir uluq kudumcu-zun adьn Gorkij kudumcu teer tep toktaatkan.

Pistin cer telegej kыrьnda en-ne caraş, en-ne kajgamcьk ca-gaj cyve polza kizi polur tep kizini ыncar magazap pil-ip ɵœngizebis-ce cedir, pistin amьdaral pajdaldьsta paak pьzar, mœœ-xop coruktan adьr-lьr şьdavas pis. Ыncar pyzyr-eeim-pile curtup corup coraan-taa-men, oom-pile xevœer ɵlyr-taa men, ɵlyrmœde, cer-le ergeliq le cyvenin en ergeliq kizi polur tep kazan pir şaq-da ulus ыncar xyleer poor tep şьnyş cok idege ɵlyr-men, —tep M. Gorkijny cugaala-nьn podar kœerge, oon ol nazьda kыzer coraan kyzeli Ыncar SSRE-de kancaar-taa cok pot-tanьr turar. SSRE-de aзыlьn arattar, kizi amьtannьn arazьnda en yzyr mergen Uluq Stalinьn paaştalazь-pile coraaş, an-gь cok niitilgeni turguzup, jozul-uq amьguulьn cыrgaldьq caagaj sosialistьq amьdьraldь kœœ per-gen. Ыncar SSRE-nin caa, kancaar-taa aazok uluq tœgyly-yq yndezin xoojuzunun tœvœil-elin Uluq Stalin podu-pile cog-aadьr kыganьndan-taa kœœge, pir tugaarьnda-la kizini erge aзыlьn koldadьr podaanь todar-gaj.

Tьvany nacional xevirliq in-ternasional şьnarьq revolustuq kulturun ulam ɵry kœdyr tœq-zyderi uluq uran cogaalcaş M. Gorkijga ekki turaskal turgus-kanьny ol polur. Ыncar Gor-kijny cogaaldarьn ɵœrenip tan-ьzьr algaş, olarnьn Tьvany tym-en aradьga cedirtirip tanьşlar coruk polza, pistin anьk ɵzyр olurat uran cogaalcaşьny xyleelgezi polur. Şylyk-taa, şii-taa, anaa uran cugaa-taa pizir anьk cogaalcaş uran cogaal-dьn tœgy xœqzyldezьn, uran cogaaldьn naryn ugaanьn, arga texniin pilves, niitti kultur ku-du, Gorkij, Puşkin, L. Tolstoj cergeliq orus ulustun polgaş ɵs-ke-taa ulustarnьn uluq uran cog-aalcaşьn-pile tanьşpas polur polza, ekki cogaalcaş poor şьda-vas. Ol-la pygy-pile tanьzьrьn-pir tylygyr polza orus tьldь ɵœrenip alьr polur.

Pygy telegejnin aзыlьn arat-taryn ыnak uluq uran cogaal-caşь Maksim Gorkij ɵlœ-taa, oon saktьr coraan kyzelin xan-dьr salgakcylyr tьva ulus paza peer.

Şavь

Cogaalcaşlar! Yndьrge turar solun, tepterinernin utka şьnarьn arat con-ga ulam-na pildingir kыldьr sajьradьnar! Nom-tepterinernin xevir janьzьn caraş kыlnar! Nam, cazaktьn sorulgaзыn massanьn arazьn-ga kalaa-pile taradьnar! Arattьn caa ɵzyр turar cœcen sœzyn, omaktьq xœqlerin ulam sajьradьy! Revolustuq uran-cogaal, uran-argalьq massalьq ojun-şii telgerezin!

TAR 15 сыл ојунга Тоуу козкоопунун азы

Тоуу козкоопу мун козунунун араионун азы-агый, амьдурал кутурун кедьрүп сажьрадынга сугула негелде херегелди ојунга-пурү паран полга аа-сем суулы-пир хандьр келген.

Туз козкооптун садьр саары-газын корудугазын мааа ар көрге полза: 1933 сыда 468.873 акша турганьдан, 1934 сыда 568.716 акша ийик-пе 20,5 % өскөн, ындьр полза-таа 1935 сыда тус куртка өлык тиң евеес полганьдан хараа-пир садьр саары-газы 1934 сыда турганьдан 11,7 % кудулаан.

Садьр алышкынн сорулгазын ар көрге полза, 1933 сыда 195.612 акша турганьдан, 1934 сыда 304.862 акша ийик-пе 50,7 % өскөн, ындьр полза-таа 1935 сыда өлык тиң евеес полгань-пир садьр алышкын 1934 сыдаа-зын 43,6 % кызылган.

Конну кооперастар, хуу салышкынн сьлдьрганын ар көрге полза: 1932 сыда 22.724 акша, 1933 сыда 24.335 акша, 1934 сыда 31.281 акша полга 1935 сыда 32.481 акша ийик-пе 1932 сыл-пир 1935 сыды төмеилерге 140,3 % өскөн.

Сөлгү ујде јань-пурү өрелерни негер ар турар полза: 1936 сыдын егеинде аркан өре 71.885 акша тургань мун сыдын 1 тугаар 3 ајында 30.347 акша ийик-пе азь 38,8 негер алган. Оон аңьда тус-тус мајьн-мајьн-нер ергелектелеринн кындан 21.948 акша туну сьтес тургань по сыдын 1 тугаар 3 ајында хьнар ерикен полга сьлдир алгань 10.950 акша ийик-пе 50 % тебетинген.

1935 сыда козкооп родунун сугу-пир хууццаларн полга

langь конистарнн хулаын 10 каттар сьлдьрган, 1936 сыдын 1 тугаар 3 ајында 8 каттар сьлдьрган. Ол хулага мун козуанда кооперастын хараа-салга-лы азылдарынн илеткелдерин тьнар, корудар азылдар тугајында токтаалдар ундыр, куусседи-п турган.

Кооптун идеркејли азылдарын полга сьлдир аңь хереженнени сьнааар азылдарн коруткан. По устынде ајьткан сьдиркынн-пир пистин козуанда кооперастын азылдарн сьтес суулы-пир евеес евес.

Мон songaар салы сорулгалар полза, сьтесин турар суулы-пир сьдир алыш-пир козкооптун мунунда турар сорулгаларн куусседири полза, козуанда кооп азылдарн турарларн негетини турар полга ол азылдарн куусседириге арат конну кирзилгеји паз пир төмеј негетини турар.

Масалы тандьга азылдарн корудуп турга, кооптун пурү пелеткелдерин өј саанда планн тьлдур куусседири алыр.

Садьрларнн кутурун сажьратка, арат конну ол-с хандьр тьрттар полга арат конну негелде херегелдин когуу-пир хандьр корук сугула полга паран телгелгезин, садьрларнн тараа-пир турга, паран саары-газын тьргедедири консу сугула тур.

Улустар турар өрелерни по сыдын иштинде узе тедеп алырн сорулга салга куусседири херек.

Кооптун пурү азылдарынн поттарынн азылдарн хараа-салга-зын тьндьр, азылдарн арга-теинге өрелерн рьзг каадырлар полуп алыр корук консу сугула.

Тоуу козкооп таргаз Рущуккај.

Ceder kurorttunga cazar, namьbьstьn paaštьncьlarь xyndьlyoј eštєr morlap coraaš paardь

1936 сыдын 6 ајын 27-де кезе 3 факта Ceder kurorttunga TAR cazar, namьbьstьn paaštьncьlarь eštєr: Cyrmit-tazь, Toka, Oјdur, Sedip-ool, Pajьr, Tovarьštaj polga TAR-da SSRE-nin pyryn ergeli теези Malkof, paza sadьr теези Šojmartanof, suqlar morlap keerge, kurorttun тьстанькь, emnenikci, азыл алаан хаарлар сьскаал-пир уктаа-пир еш Malkof pajьr cedirgen.

Мун ол хун еш Toka paaštьn, pir koncuq solun šii yndyr-gen polga тараа-пир сьлалга полган.

28-те ертингі сьм сонда јань-пурү массалы ојуннар orga-nizastар, suqga eštir, šьdьraalap, хьрезір, мун ол хуну консу еки cediškinniq ертиди.

Мьскага, курорттун азыл пайдаль-пир тьнзьр көргөш, по сьлн курорттун пелеткелдері cediškinniq еки полган, кутуру азыл телгеренгеј, аагьр улустун сьдар сьр аагьр-силь, аа-семі cedi-m-celiq, азылларнн nasional каадыр-пир хандьрган, аагьр улустун кьдуу тьва сьн, оон-таа өске cedi-geliq. Оон-пир кады сьтес азыл полза, emnelge cedinin oran сууру pagaj, орун-төзек сьтес, ајьс тараань сьтес, өске суу орун savazь сьтес, оон-таа өске.

Сьтес суулы-пир сьлн азыл курорттун ергеелер сьр когуу арга хьмсеелерн ар корудар узурлуқ тьр сьгьр сьзун пергөш паардылар.

Ceder kurorttun direktoru Sotpa.

Тарьр teeninden азыр кууссеткен

Улу-хьм козуунун Ezim sumuzun Pyurekte 3 тугаар арван еркен сьлн 75 гань тараан полза, 36 сыда 91 гань тарьр тьр планнар алга, оозун сьелынде кууссеткені: кьзыл-тас 36 га, сьн-ге-тараа 39 га, сьла 20 га, ар-вај 11 га, каттьска 106 гань тарьрнн хьлдан ундыр куусседири алган.

Arattar am тараанн 1-2 тугаар сугарыгазын корудуп турлар. Arattor Noccukpaa.

Šudurgu eres аңь-лар 7 пьрүну узур-длар

Тоуу козуунунн Ham-sьra sumuzu 2 тугаар арваннн хьмаат-ьлар Tamcьl paaštьn 6 kizi, 5 ај ујезинде 3 пьрү өлырген, оон пьрезинин иштинге 4 еник coraan, šuptu 7 пьрүну узурдулар.

Пьрү-пир темиссели кошкар-паалынар.

Samuu.

Xyn „tutturganьndan“ cyny kьrdьn

Хун „tutturganьn“ сьлдгаан-ьн мон мунунда солуннага todargaj pizip турган полгај. По 6 ајын 19-та хунн „tutturganьn“ мунунда солуннага pizip турганьска ајьткан факт минудунун иштинде ол-ла хьвер рооп ерти. Оон кьм-таа todargaj kьrgen рооп.

Šaanda хунн „tuttur“ сьлдгаанн camdьk polbaa-зын ертемденнер ертем јозуу-пир сьдир пилі турган-таа полза, camdьk ulustar pydylykтын хараа-пир пилес турган. Харьн „peli cok cьbьga moos“ тьр сьв сьгьрт сьв тьн тьр турганнар. Cogum po iji yzeldin kajьzьn, kajьzь megel. Polbaa-зын еттемденнернн sincileenin илден-не сьн тур-ијин. Мон сьн ертемденнернн sincileeninden-таа полга хун „tuttur“ турда оон караньлар турар хьвиринн пайдаль пьзін каракка todarga kьstyp турар. Cyl tize, po cьдын 6 ајын 19-та хун сьа „tuttur“ egelep olurda көрге, хунн carttь karanьлар carttьk ај ака хьвирли турду. Оон ulam-na karanьлар kelze-kelze ајын piri-ji caazь ака сьн ергак хьвирли турду. Хунн сьр ајьткар кьлган сьр сьгь ај caazь ака сьн ергак хьвирли кьстурь тьрге, ај полза, хун-пир пьмьрзектин а-зынга ује-ује иштинде ергиліп кир-пьрге, ај хунн хьрелін тьн-лај-пьрге хьј кьзиін ајын хьв-ири тьр тьгерік полга ајын piri iji caazь ака сьн ергак хьв-

ирли кьстур турар сьлдгаань ол тур. Piri eves ај, хунн тула-ас полза, хунн хьвирі ьнаар кьзыл-с полгај. Pьzin cadaar-da ергі sьs-пир cugalaarga хун ајаар-ла „pydyde“ „tuttur“ polgaј. Ај caazь ynyр kьlgen рооп iji-пир, азы ергил-таа пер-ген ујде сьр-ле хун „tuttur“ сьв. „Pydyde“, ај ака карак-ка сьр-ле кьзыл-с рооп тур. Cь-ге тьз, ол ујде ај полза, хун-пир пьмьрзектин азынга тьз-аа турда пертти (пьмьрзек-сь турган talazь) карань, ьндь (хун-сь турган talazь) сьр тур-ар. Ајда сьрк cok, ајын хун сьрдыр турар. Cogum pydyyn-yn хунн songaarlaarga, ај хун-пир пьмьрзектин азынга тьз-аа-пир хун муннар, ај songaarlaar турар appargan ујде, am-na ај caazь ynyр, хуннн азыдыр турар carttь pis-сь (пьмьрзек-сь) кьстур, ulam-na ul-gadьr corup olurар. Хун мун-навь-šaan, ај songaarlaarga-ла ајын сьр ulam-na ulgadьr тур-ар. Blangьja 15-тн ујезинде ај муну-бьста, хун, šaqda-ла аја перген турар полгај. 15-те ајын сьрк турган carttь šuptu piske ceccelezir тьр тьгерік рооп кьстур турар. 15-тен ертерге ај paza-ла cьвирли carttьk-ь peer, cьге тьрге, ајын, хуннн сьр-дыр турган talazь piske eves kьstyp polga ај-пир хуннн тур-узу тьз-аа-пир кьл сьдар.

Мон songaар хун „tuttur“ перген ујде ол-с ака карак-пир кьрвес полза когуу, cьге

teerge, karak paksьraar cadavas polgaј. Оон көрде, ака-ла son-ga šildeer šil puzun calbьštьq ot ьз-пир cugazaak кьдыр kar-artkьs көр полза, coguуr.

1936 c. 7 ајын 4-те ај „tuttur“.

Ај „tuttur“ сьлдгаань парьк-ла хун „tuttur“ тьж-ьлвьр сьнар-пир төмеј рооп тур, ьндьр полза-таа picciьl galdьq, хун „tuttur“ пьрде, ај хун-пир пистин пьмьрзектин азынга киріп хуннн хьрелін азыттар тулај peer полгај. Ај „tuttur“ пайдаль полза, пистин пьмьрзек хун-пир ајын азын-га тьз-аа-пир киріе peer, хун-нн аја тьр турар хьлгезин пистин сьр тулај peer, ај караньлар am-na „tuttur“ peeri ol. Ај „tuttur“ тугајында хун tuttur ака paza-ла ији узел турган, оон тьж-ьлвьр paza-ла piri төмеј. Ај „tuttur“ турда ајын караньлар peer cьrin хьвирі paza-ла хуннн караньлар peeri ака тьгерік тьл караньлар peer. Ол cьн ајьткар тьр тьз, пистин пьмьрзек пор-бак хьвирли полгај, оон хьл-геји аја тьрге, тьгерік рооп кьстур todargaj тур.

По 1936 сыдын 7 ајын 4-те ај tuttur тур. Egeleeri kezeek-kinin 10 фак 54 минутта egeleer. Tьjьr 12 фак 54 минутта. Ол „tuttur“ pydyn „tuttur“ cьq-ле кьзи (parьk-ла tьrtьn pьrezi) „tuttur“ тур.

Nam školazьnda Picce-ool.

Tyk polgaš өске-таа садьр алыш-кыга козкооптарнн азылдар турарь сьла

1936 сыдын 6 ајын 15-те садьр алышкынн медеелерин 1935 сыл-пир тьнеерге, кьж-таа суу садьр алышкын: хьј, өшкү тьгү, тьлєди тьк, сьлгь мал хь-ль полга сьн тьжь садьр алыр по сьлн тькка сьдир каар турар.

Сьлдгаань полза, козкооптар еелдек евес азылдар полга тьк-тү фак-өјынде кьргьннн туга-јында конну ортузунга тьн-ьттар азыл corupas роорга, мал-дын еелеринге-таа каразь, кьр-неге-таа когарал.

TAR-нн Ministerler cьвyleli-nin tykty кьргьр тугајында токтаалн козуун ергеелер сьр полга козкооптар conga, кьр-

ekonomnarga cedirьeen. Cazak-тн po хьре сугула corudulga-зын тьн-ьттар турар узурлуқ. Kozuun organizastар TAR-нн 15 сыл ојунга pelek кьдыр, тьк садьр алышкынн тьн-ьттар, планн куусседири сугула.

Tyk садьр алышкын сьдир каар турар полза-таа, camdьk козкооптар сьн тьжь садьн art-тк еки corudup турар, ьна-с-сь козкооптар мон songaар сьн тьжь ulam хьјны садьр алырн oralday хьрєк.

Tyk polgaš тьжь садьр ар турар тугајында 1935 сыды 1936 сыдын 1 ајын 15-ке тьв-ьттар тьнеен (тук тоон, тьжь еш).

Козкооптар ады	Тук		Сьн тьжь	
	1935 c.	1936 c.	1935 c.	1936 c.
1. Pьrьn-xemcik	9	—	46	25
2. Cьn-xemcik	2,7	2,4	50	28
3. Uluq-xem	1	2	24	37
4. Tees-xem	1	1,2	14	63
5. Tandь	2,2	0,3	24	20
6. Kaa-xem	6,5	0,3	21	58
7. Pii-xem	0,71	0,5	7	15
8. XOORXE	0,5	0,053	21	15
9. Tozu	0,043	—	33	30
Kattьsка:	23,65	6,75	250 еш	281 еш

По sannardan көрге, козуун ергеелер сьр полга козкооптар хьј, өшкү тьгү полга тьжь садьр алышкынн кансаар corudup турарн пилі.

Kozuun ергеелер сьр пол-

га козкооптар садьр алышкынн сьдир каар турарн cedi-пир полза, TAR-нн 15 сы-лнга еки pelek полур.

TTK-нн садьр кьлдинн ергеелкьзи CAMZь.

Arattarnьn cal-gaazь moon ilerep tur eves-pe

Tandь козуунунн Kьk-pulun sumuzun тьв-ьттар алды Ele-gestin alaagьnda 138 харьр та-раа pugazь men, 1930 сыга ce-dir алды-ystьy alaaktarda алдан азыр хьре өргелернн 200 азыр шап тарааларнн suskunun cь-пурьде uspejin хандьр кьлген-мен.

Adak сонда 1935 сыл-пир 36 сыдын тарьла ујелеринде мені камгалар харага-пир кьзи-таа cok, unnumnu kuruq-ла хараган езе-лен, ијлеринн товурактар cьr-пегилеен, хьн по сьлн ть-нар сьдарьмга „Eleges alaagь-нн pugazьn aštар argazь pe-gedeen, manaa cьq-ле кьзыл-тас-пир сьла тарьр, өске тараань piri cьге парьр тарьр“ тьр турар.

Meen амьдурал пайдальнн se-gider тугајында 1935 сыда ештер Pьlci-ool, Pьvьk-ool суqlar su-munun хана солунда-таа pizip-kaan турар coraan, men anaa kor-erep сьдарьмга, тарьла комис-тарь кандьр-таа хьмсец алваан, харьн по 36 сыда paza-ла роos-taam tyktyje перген сьдир-мен.

Meni сьр-ле аштар камгалар алырн тус сумуда кьж-таа or-ganizastар cugula podalьn salza кандьр irgi? Meni polza, cangьs-la тараа sugadьn хандьр евес мен, sьgen šelyn paza хандьр полгај мен. Meen ол азылнн сьр-ле podazь кандьр роор еш-терим?

“Pugazь”

Хараа-салгалы редактор Lyndyp.